

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НАУКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ Й ТИТУЛАТУРИ (СРСР-УРСР, 1940-1991 РР.)

Костенко І. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри публічного права НТТУ «КПІ»

Статтю присвячено аналізу історичного досвіду формування та функціонування інституту наукової титулатури як системи присвоєння наукових ступенів та присудження вчених звань в СРСР / УРСР протягом 1940-х – 1991 рр. Аналізуються шляхи вдосконалення правового регулювання чинного в Україні порядку атестації наукових кадрів вищої кваліфікації

Стаття посвящена аналізу исторического опыта формирования и функционирования института научной титулатуры как системы ученых степеней и званий в СССР / УССР в течение 1940-х – 1991 гг. XX в. Анализируются пути совершенствования правового регулирования действующего в Украине порядка аттестации научных кадров высшей квалификации.

This article the historical experience of the formation and functioning of the institution as a system of titles of scientific degrees and ranks in the Soviet Union / USSR during 1940 - 1991 analyzes. The ways of improvement of legal regulation in force in Ukraine the order of certification highly qualified scientific personnel

Ключові слова: наукова титулатура, наукові ступені, вчені звання, система атестації наукових кадрів вищої кваліфікації.

Постановка проблеми. Створення відносно єдиної системи управління, атестації та нострифікації наукових кадрів на місцях стало завершальним етапом формування радянської системи управління освітою, яка пройшла шлях від повної самостійності у прийнятті рішень (завдяки відсутності розподілу повноважень) на початковому етапі – 1917–1921 рр., до централізації та одержавлення управління вищою освітою з 1921 до кінця 20-х – початку 30-х рр. До суттєвих змін можна віднести зниження ролі університетів і їх професури та вихід системи атестації за межі університетів, а також посилення ролі держави через ВАК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після постановки питання уніфікації системи освіти в межах Союзу РСР аналіз здобутків та вад союзної та, зокрема, української системи освіти було подано в низці робіт українських та російських дослідників та практичних функціонерів. У 60-і–80-і р. з'явилися роботи, присвячені вивченню розвитку інституту наукової титулатури: «Вища школа УРСР за 50 років», де проаналізовано процес розвитку вищої освіти в Україні, дослідження М. А. Бистрова, у якому ґрунтовно розглянуті питання становлення і підготовки педагогічних кадрів, дисертація О. П. Ситнікова та монографія В. В. Липинського, праці К. Т. Галкіна, В. М. Полонського «Н. І. Загузова, де вперше розглянуто процес зародження, становлення і розвитку кваліфікаційних наукових досліджень (дисертацій), а також численні наукові публікації професора О. М. Якушева.

Формулювання цілей статті. На меті статті – аналіз історичного досвіду формування та функціонування інституту наукової титулатури як системи присвоєння наукових ступенів та присудження вчених звань в СРСР / УРСР протягом 1940-х – 1991 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийняття Постанови РНК СРСР «Про вчені ступені та звання» 13 січня 1934 р. стало стимулом активізації законотворчої діяльності в галузі науки та вищої освіти: з 1934 по 1991 рр. було прийнято приблизно 70 нормативно-правових актів, що прямо чи непрямо регулювали порядок присудження вчених ступенів і присудження вчених звань. Від 1934 р. почала існувати загальносоюзна система атестації, на чолі якої стала Вища атестаційна комісія, первинно створена з метою забезпечення єдності вимог до претендентів наукових ступенів і вчених звань.

Так, до 1975 р. правову основу присудження вчених ступенів і присудження вчених звань складали ухвали та інструкції РНК СРСР, ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, а також більш детальні інструкції про порядок їхнього застосування. Наприклад, у системі вимог, встановленої Інструкціями «Про порядок застосування ухвали СНК СССР від 20/І -1937 р. і 26/ІV-1938 р. «Про вчені ступені і звання» від 24.05.1941 р. спостерігаємо, з одного боку, ускладнення вимог до пошукувачів учених звань професора, доцента і старшого наукового співробітника при збереженні колишньої процедури їх присудження, а з іншого - збереження вимог до претендентів на вчене звання асистента (молодшого наукового співробітника) при ускладненні процедури їх присудження. Причому, якщо вимоги до претендентів на звання асистента (молодшого наукового співробітника) не зазнали жодних змін, то кардинальним чином змінені, зі збереженням своєї уніфікованої системи присудження, вимоги до

претендентів на вчене звання доцента і професора. Встановлено, що «вчене звання доцента присвоюється... особам, що мають науковий ступінь кандидата наук і які обіймають штатну посаду або обрані за конкурсом на посаду доцента і затверджені на цьому посаді наркоматом, після закінчення одного року їх успішної науково-педагогічної діяльності на посаді доцента. Учене звання старшого наукового співробітника присвоюється особам, що мають учений ступінь кандидата наук і перебувають на посаді старшого наукового співробітника не менше одного року» [1, 19]. Уперше вимоги доповнені умовами і темпоральними межами, відведеними на їх виконання: особам, що відповідали вищеназваним вимогам, звання присвоювалося за умов успішної науково-педагогічної діяльності на посаді доцента протягом одного року. Цим був введений свого роду випробувальний термін. Таким чином, була відроджена колишня «відповідність» учених звань посадам і практика випробувальних термінів, уведена ще статутом імператорських російських університетів 1884 р. [13, 468]. Аналогічно визначені й вимоги до претендентів на вчене звання професора: «Учене звання професора присвоюється... особам, що мають науковий ступінь доктора наук, затвердженим ВКВШ на посаді завідувача кафедрою або обраним Радою інституту за конкурсом на посаду професора кафедри із затвердженням на цій посаді наркоматом, по закінченні одного року їх успішної науково-педагогічної діяльності на посаді професора» [1, 19].

Даною інструкцією отримання наукових звань доцента і професора поставлене в пряму залежність від перебування на відповідній посаді. Цим були встановлені квантитативні обмеження: кількість осіб, що мали вчені звання доцента і професора, не мало перевищувати кількість названих посад, установлених за штатним розкладом. Аналогія зі статутами імператорських російських університетів очевидна.

Уведена в 1941 році залежність отримання вчених звань від штатної посади була розвинена після Великої Вітчизняної війни в інструкції «Про порядок присудження вчених ступенів і присудження вчених звань», затвердженій 4 квітня 1957 р., у якій загальними для претендентів на звання стали вимоги про: а) перебування в штаті вузу або НДІ на відповідній штатній посаді; б) успішну роботу на посаді не менше року; в) наявність вищої закінченої освіти - і відповідного наукового ступеня; г) наявність опублікованих наукових робіт, праць або винаходів. Таким чином, після 1957 р. перестала існувати одноманітна система вимог до кандидатів, унаслідок диференціації з'явилися дві різні системи вимог: уніфікована, конкретизована система вимог до претендентів на звання професора, доцента і старшого наукового співробітника та система вимог, що абсолютно різняться з нею, до претендентів на звання асистента (молодшого наукового співробітника).

За інструкцією «Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», затвердженою 9 квітня 1960 р., розширено систему виключень. Уведене нове положення, що регламентувало як виняток отримання вченого звання доцента і професора без наявності вченого ступеня висококваліфікованими фахівцями із великим виробничим стажем, залученим до педагогічної діяльності у вузі (включаючи викладачів вузів) [2, 15].

У 1966 р., 28 вересня, ВАК при Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти СРСР затвердила нову інструкцію про порядок присудження наукових ступенів і присудження вчених звань, за якою отримання вченого звання, окрім звань асистента і молодшого наукового співробітника, прямо залежав від єдності трьох основоположних вимог - наявності відповідного наукового ступеня, перебування на штатній посаді та успішної роботи на цій посаді протягом установленого терміну. Необхідність обіймати відповідну посаду вводиться і для претендентів на звання асистента (молодшого наукового співробітника). Подальший розвиток отримали положення, що стосуються участі претендентів у підготовці наукових кадрів, згодом зведені в ранг обов'язкових вимог [3, 92].

Була ліквідована законодавча лакуна, за якої доктор наук, посідаючи в НДІ відповідну посаду, але не ведучи підготовки наукових кадрів або педагогічної роботи у вузі, як того вимагало отримання звання професора, взагалі позбавлявся можливості отримання вченого звання, тому що право на присудження звання старшого наукового співробітника було поширене лише на кандидатів наук. Саме через це така категорія докторів наук була поставлена не тільки в нерівні умови з іншими докторами наук, але й у гірші, ніж кандидати наук, що стоять рангом нижче. Нове положення виключило такі невідповідності й зрівняло всіх докторів наук у праві на отримання вчених звань, надавши їм можливість залежно від посади претендувати на звання або професора, або старшого наукового співробітника.

В інструкції про порядок присудження вчених ступенів і присудження вчених звань, затвердженій ВАК при Міністерстві вищої і середньої спеціальної освіти СРСР 23 червня 1972 р. система вимог до претендентів зазнала якісних змін: триєдність основоположних вимог доповнено четвертою вимогою - установленим мінімальним стажем науково-педагогічної і науково-дослідної роботи, що різнився залежно від звання [4, 2-58]. При

встановленні вимог до претендентів на вчене звання доцента було додано вимогу мати не менше 5 років науково-педагогічного стажу роботи, зокрема, не менше трьох років стажу педагогічної роботи у вузі.

Абсолютно новим було положення про те, що «доктори і кандидати наук, залучені з виробництва за конкурсом на педагогічну роботу, можуть представлятися до затвердження у вчених званнях після закінчення семестру їх успішної педагогічної роботи в даному вузі» [4, 12]. Це дозволило заповнити законодавчу лаку, коли доктори і кандидати наук від виробництва опинялися в гіршому стані, ніж висококваліфіковані фахівці з великим виробничим стажем, але без ступеня. Цим положенням ті та інші не тільки зрівняні в правах, але для перших передбачений занижений рівень вимог. Це дозволяє говорити про навмисне прагнення привести правовий статус претендента на отримання вченого звання й обсяг його прав у відповідність зі статусом, набутим із присудженням наукового ступеня. Малося на увазі, що і претенденти на звання професора, і претенденти на звання доцента повинні були «обіймати посади, що вимагають глибоких професійних знань і наукової ерудиції на рівні»: для перших - професори вузу зі ступенем доктора наук, для інших – доценти зі ступенем кандидата наук. Основною вимогою до педагогічної роботи претендентів на звання професора визначено «читання на високому науковому і методичному рівні семестрового курсу лекцій зі своєї спеціальності», для доцента ж - «освоєння читання курсу лекцій за фахом і всіх інших видів навчальної та методичної роботи» [4, 12].

18 жовтня 1974 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР у постанові № 825 «Про міри про подальше удосконалення атестації наукових та науково-педагогічних кадрів» [7, 51-52] відзначили, що у роботі ВАК і рад вузів та НДІ допущений ряд серйозних недоліків, зокрема, «мережа рад з присудження вчених ступенів і присвоєння вчених звань настільки розрослася, що ВАК не в змозі чинити активного впливу на їхню діяльність, враховувати нові перспективні напрямки в розвитку наук і галузей народного господарства» [7, 51]. У результаті недостатнього контролю з боку ВАК багато рад послабили вимогливість до якості дисертацій, підвищенню їх теоретичної та практичної цінності. У ряді випадків створені ради з присудження наукових ступенів виявилися недостатньо кваліфікованими. З'явилося чимало дисертаційних робіт, які не представляли наукової вартості, носили описовий, поверхневий характер, дублювали одна одну.

У зв'язку з вищесказаним ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР пропонувалося вивести ВАК з підпорядкування Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, формуючи її з числа великих учених і фахівців основних напрямків наук у межах 200 осіб під керівництвом Президії ВАК числом 25 чоловік, а також надати ВАК функції керівництва науковою атестацією кадрів, контроль за забезпеченням високої якості дисертаційних робіт. Для вирішення останньої проблеми мала бути створена мережа спеціалізованих рад з найбільш авторитетними вченими в їхньому складі [7, 51-52].

18 квітня 1975 р. було прийняте президією ВАК СРСР «Положення про Вищу атестаційну комісію при Раді Міністрів СРСР» [15, 1-4], затверджене Радою Міністрів СРСР 8 травня 1975 р., що стало першим правовим актом з регуляції діяльності ВАК СРСР. Відповідно до нього ВАК СРСР визначалася як загальносоюзний державний орган з присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам з усіх напрямків науки, техніки, освіти і культури з головним завданням керівництва атестацією наукових кадрів вищої кваліфікації та забезпечення єдності вимог до здобувачів наукових ступенів; контроль за якістю дисертаційних робіт, за їх науковою та практичною значимістю відповідно до попередньої Постанови № 825.

ВАК СРСР очолював Голова, який мав Заступників і Головного вченого секретаря, які призначалися Радою Міністрів СРСР. Пленум ВАК СРСР був науково-громадським органом і формувався з числа визначних учених і фахівців з основних напрямків науки. Скликався він не рідше двох разів на рік. Президія ВАК СРСР була підзвітна Пленуму, і була керівним органом ВАК СРСР у період між Пленумами. Основні питання поточної діяльності ВАК СРСР, перевірки виконання прийнятих рішень, добору і використання кадрів, проекти найважливіших наказів, інструкцій і постанов, звіти керівників відділів вирішувала Колегія ВАК СРСР, що створювалася у складі Голови ВАК СРСР (голова колегії), заступників Голови, Головного вченого секретаря та інших керівних працівників ВАК СРСР.

«Положення про порядок присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань» [16, 2-51], затверджене постановою Ради Міністрів СРСР від 29 грудня 1975 р. за № 1067, започаткувало черговий етап у розвитку урядових правових актів, що регулювали порядок наукової атестації кадрів. У Положенні вперше в Радянській державі було введено підрозділ, що стосується вимог, які пред'являються до здобувачів наукових ступенів. Відповідно до ст. 24 здобувачі наукових ступенів повинні були мати «... глибокі професійні знання і наукові досягнення в певній галузі науки, широкий науковий і культурний кругозір» [16, 5], володіти

марксистсько-ленінською теорією, позитивно проявити себе в науковій, виробничій і громадській роботі та слідувати нормам комуністичної моралі, керуючись у своїх діях принципами радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму. Особи, яким вже присудили наукові ступені, зобов'язані були проявляти творчу ініціативу в розвитку відповідної галузі науки, брати участь у підготовці та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів. Тут сформульовані загальні вимоги: у першому випадку - до здобувача наукового ступеня, у другому випадку - до вченого. Конкретніше вони прописані в ст. 25 - до доктора наук, у ст. 26 - до кандидата наук.

Науковий ступінь доктора присуджувався особам, які мають ступінь кандидата наук, зазвичай, з відповідної галузі науки після публічного захисту докторської дисертації. Здобувач наукового ступеня доктора наук повинен був проявляти себе творчим дослідником, здатним самостійно на високому теоретичному рівні ставити й вирішувати загальнонаукові проблеми, що представляють значний внесок у науку і практику. Науковий ступінь кандидата наук присуджувався особам, які мають, як правило, відповідну вищу освіту, успішно склали кандидатські іспити і публічно захистили кандидатську дисертацію. Здобувач цього наукового ступеня мав виявляти здібності до самостійних наукових досліджень, уміння розробляти актуальні наукові проблеми, які мають важливе теоретичне і практичне значення.

У Положенні були сформульовані також загальні вимоги до дисертації, під якою розумілася «...кваліфікована наукова робота в певній галузі науки, що має внутрішню єдність, містить сукупність наукових результатів, наукових положень, висунутих автором для публічного захисту, і свідчить про особистий внесок автора у науку і його якостях як ученого» [16, 7]. У дисертацію повинні бути включені авторські наукові положення, їх теоретичне обґрунтування та експериментальне підтвердження, обґрунтування вибраної методики дослідження, отримані результати. Якщо автором дисертації пропонувалися нові шляхи вирішення проблеми, то вони мали бути критично аргументовані й суворо оцінені порівняно з відомими рішеннями за усіма аспектами. Відзначалося, що в дисертації повинні наводитися відомості, що підтверджують впровадження чи практичне використання в народному господарстві отриманих автором результатів. Відповідно до Положення навчальні посібники та словники до захисту в формі дисертації не приймалися.

У Положенні вперше запроваджувалася норма, згідно з якою здобувач зобов'язаний був отримати висновок організації, де виконував дисертаційну роботу або до якої був прикріплений, що мало б бути попередньою експертизою дисертації.

Стосовно до змісту автореферату, у ньому «... повинні бути висловлені ідеї та висновки дисертації, показаний внесок автора в розробку обраних проблем, ступінь новизни і значимості результатів досліджень, а також обґрунтована структура дисертаційної роботи» [16, 13].

У Положенні також розширене коло питань, які повинні бути висвітлені офіційним опонентом у відгуку: 1) актуальність обраної теми; 2) новизна дослідження та отриманих результатів; 3) ступінь обґрунтованості та достовірності кожного наукового положення, висновків і висновків здобувача, сформульованих у дисертації; 4) значимість для науки і практики висновків і рекомендацій дисертанта; 5) відповідність роботи вимогам, що пред'являються до дисертацій; 6) опублікування основних результатів дисертації в науковій пресі; 7) переваги і недоліки за змістом і оформленням дисертації; 8) думку про наукову роботу здобувача в цілому.

Деякі зміни у змісті відбулися в розділі «Про порядок оформлення атестаційних документів, позбавлення наукових ступенів і вчених звань та розгляду апеляцій». Так, у ст. 104 зазначено, що порушувати клопотання перед ВАК СРСР про позбавлення наукових ступенів могли спеціалізовані ради та ради НДІ і вузів, а також перераховані підстави для позбавлення наукових ступенів (відсутність цінності для науки та виробництва, плагіат, наукова несумлінність, скоєння аморальних, антипатріотичних або інших вчинків, несумісних зі званням радянського вченого). Питання про позбавлення наукових ступенів розглядалося в спеціалізованій раді з персональним викликом, а рішення приймалося таємним голосуванням.

Із метою реалізації положень даної статті Президія ВАК СРСР 9 січня 1976 р прийняла постанову № 1 «Про Положення про порядок присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань» [5, 10-58]. Щоб підвищити і сформулювати єдині вимоги до оцінки дисертацій Президія ВАК СРСР 12 лютого 1977 р. схвалила «Пам'ятку офіційному опоненту» [14], де викладені вимоги до структури та змісту офіційного відкликання, проте не містилося критеріїв оцінок, за допомогою яких можна було б об'єктивно встановити рівень (ступінь) актуальності, достовірності й новизни висновків і результатів дисертації, наукової та практичної цінності виконаної роботи.

27 липня 1977 р. видано наказ № 801 Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР «Про номенклатури спеціальностей наукових працівників» [10, 1-16]. Відповідно до нього присуджувалися вчені ступені з 19 галузей наук. Практика атестації наукових кадрів свідчила про постійне вдосконалення роботи спеціалізованих рад. Результативність їх роботи багато в чому залежала від правильності оформлення документів, що подаються у ВАК СРСР. Тому 13 листопада 1981 р. президією ВАК СРСР було прийнято постанову № 44/33 «Про уточнення Інструкцій та форм документів з питань атестації наукових і науково-педагогічних кадрів» [12, 10-58].

У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 13 березня 1987 р. № 327 «Про заходи щодо поліпшення підготовки і використання науково-педагогічних і наукових кадрів» [8, 12-27] передбачалося здійснення «перебудови» підготовки наукових кадрів, зважаючи на те, що вона є невід'ємною частиною єдиної системи безперервної професійної освіти [11, 1-13], а також уточнення і доповнення нової Номенклатури спеціальностей наукових працівників, яка 4 листопада 1988 № 386 затверджена постановою Державного комітету СРСР з науки і техніки [9]. Відповідно до неї наукові ступені присуджувалися з 21 галузі наук, що включають 514 спеціальностей.

З 1989 р. спостерігаємо глибоку кризу інституту наукової атестації в СРСР. Прийняте «Положення про порядок присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань» [17, 1-15] (1989) за структурою аналогічне попередньому (1975). Відповідно до Положення науковий ступінь міг бути присуджений за дисертацію, представлену у вигляді 1) рукопису, 2) наукової доповіді, 3) монографії, 4) підручника. Уведено норму, згідно з якою наукові ступені доктора і кандидата наук могли бути присуджені ВАК СРСР, як виняток, без захисту дисертацій на підставі спільного подання Державного комітету СРСР з науки і техніки та Академії наук СРСР авторам відкриттів або найбільш визначних винаходів.

Відповідно до Положення (1989) були також прийняті два важливі документи: «Положення про Вищу атестаційну комісію при Раді Міністрів СРСР» [15, 1-4] і «Положення про експертну раду Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР» [18, 5-8].

Висновки. Таким чином, динаміка механізму порядку присвоєння наукових ступенів та вчених звань з часу створення у 1934 р. нової радянської атестаційної системи і до розпаду СРСР у 1991 р. перебігала наступним чином:

1) відроджено закріпленість вчених звань за штатними посадами, поступово поширена на всі вчені звання і практично всю систему виключень, уведена ще Статутом імператорських російських університетів 1884 р: кількість осіб, що мали вчені звання, не могло перевищувати кількість названих посад, установлених за штатом;

2) збагачено систему вимог не тільки за рахунок відновлення колишніх, а й введення нових, формулювання яких постійно зазнавало зміни то у бік конкретизації, то у бік узагальнення;

3) триєдність основоположних вимог до претендентів доповнено четвертою - установленим мінімальним стажем науково-педагогічної і науково-дослідної роботи, що різнився залежно від звання, яка збереглася дотепер;

4) можна виділити два етапи в розвитку системи присудження наукових ступенів та вчених звань: з 1934 р. по 1966 р. (домінанта уніфікаційного принципу) та з 1966 р. по 1989 р. (домінанта диференційного принципу).

Література

1. Инструкция о порядке применения постановлений СНК СССР от 20 марта 1937 г. и 26 апреля 1938 г. «Об учёных степенях и званиях» от 24 мая 1941 г. // Об учёных степенях и званиях. – Тбилиси :, [1945]. – С. 9–26.

2. Инструкция о порядке присуждения учёных степеней и присвоения учёных званий. 9 апреля 1960 г. // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1960. – № 8. – С. 9–19.

3. Инструкция о порядке присуждения ученых степеней и присвоении ученых званий : Утверждена решением ВАК 26 сентября 1966 г. и введена в действие приказом МВССО 29 сент.1967 г. № 606 // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1967. – № 11. – С. 1–34.

4. Инструкция о порядке присуждения учёных степеней и присвоения учёных званий : Решение Высшей аттестационной комиссии. 23 июня 1972 г. // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1972. – № 8. – С. 2–58.

5. О «Положении о порядке присуждения учёных степеней и присвоения учёных званий» // Бюллетень ВАК при Совете Министров СССР. – 1976. – № 1. – С. 10–58.

6. О внесении изменений и дополнений в номенклатуру специальностей научных работников : Постановление Государственного комитета СССР по науке и технике от 15

июля 1991 г., № 1066–II // Бюллетень ВАК при Совете Министров СССР. – 1991. – №4. – С. 4–13.

7. О мерах по дальнейшему совершенствованию аттестации научных и научно-педагогических кадров : Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 18 октября 1974 г., № 825 // Высшая школа : Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. – В 2-х ч. – Ч. 2. – М. : Высшая школа, 1978. – С. 51–52..

8. О мерах по улучшению подготовки и использования научно-педагогических и научных кадров : Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 13 марта 1987 г., № 327–II // СП СССР. – 1987. – № 24. – С. 12–27.

9. О номенклатуре специальностей научных работников : Постановление Государственного комитета СССР по науке и технике (ГКНТ СССР) от 4 ноября 1988 г., № 386; Приказ ВАК при Совете Министров СССР от 25 января 1989 г., № 16 // Бюллетень ВАК при Совете Министров СССР. – 1989. – № 2. – С. 8–22 ; № 3. – С. 8–12.

10. О номенклатуре специальностей научных работников : Приказ Министра высшего и среднего специального образования СССР от 27 июля 1977 г. № 801 // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1977. – №7. – С. 1–16.

11. О подготовке научно-педагогических и научных кадров в системе непрерывного образования : Приказ Министерства высшего и среднего специального образования СССР и Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР от 15 сентября 1987 г., № 637/63 // Бюллетень ВАК при Совете Министров СССР. – 1988. – № 2.– С. 1–13.

12. Об уточнении Инструкций и форм документов по вопросам аттестации научных и научно-педагогических кадров : Постановление президиума ВАК при Совете Министров СССР от 13 ноября 1981 г. № 44/34 // Бюллетень ВАК при Совете Министров СССР. – 1982. – № 3. – С. 10–58.

13. Общий устав Императорских Российских Университетов 23.08.1884 г. // ПСЗ : Собр. 3-е. 1881 – 1913. – Т.1. – Спб.-Пг., 1885–1916.– № 42758. – Стб. 980–1026.

14. Памятка официальному оппоненту : Постановление президиума ВАК СССР от 12 февраля 1977 г. // Сборник нормативных документов и актов по вопросам аттестации научных и научно-педагогических кадров. – М.: ВАК, 1979. – С. 167–169.

15. Положение о Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР : Постановление Совета Министров СССР от 8 мая 1975 г., № 375 и от 30 декабря 1989 г., № 1186 // Бюллетень ВАК при Совете Министров СССР. – 1990. – № 4. – С. 1–4.

16. Положение о порядке присуждения учёных степеней и присвоения учёных званий : Постановление Совета Министров СССР от 29 декабря 1975 г., № 1067 // Бюллетень ВАК при Совете Министров СССР. – 1976. – № 2. – С. 2–51.

17. Положение о порядке присуждения учёных степеней и присвоения учёных званий : Утверждено постановлением Совета Министров СССР от 30.12.1989 г. № 1186 // Бюллетень Государственного комитета СССР по народному образованию. – 1990. – № 6. – С. 2–16.

18. Положение об экспертном совете Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР : Постановление Совета Министров СССР от 30 декабря 1989 г., № 1186 // Бюллетень ВАК при Совете Министров СССР. – 1990. – № 4. – С. 5–8.